



Civil liability of citizens' assemblies and problems of their provision

Khayrulla KILICHEV¹

Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021

Received in revised form

15 January 2021

Accepted 20 February 2021

Available online

7 March 2021

ABSTRACT

The article examines the issues of civil responsibility of civil self-governance bodies and the problems of their provision as a single direction

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

Makhalla

Assembly of citizens

Legal entity

Liability

Proprietor

Claimant

Liability.

Фуқаролар йиғинларининг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги ва уларни таъминлаш муаммолари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Махалла

Фуқаролар йиғини

Юридик шахс

Мажбурият

Мулкдор

Даъвогар

Жавобгар.

Мақолада фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги масаласи ва уларни таъминлаш муаммолари ягона йўналиш сифатида тадқиқ этилган.

¹ Deputy Head of Special Science Cycle of the professional training faculty of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Гражданко-правовая ответственность схода граждан и проблемы их обеспечения

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Махалля
Сход граждан
Юридическое лица
Обязательство
Собственник
Истец
Ответчик.

В статье исследованы вопросы гражданской ответственности органов самоуправления граждан и проблемы их обеспечения в качестве единого направления.

Ўзини ўзи бошқариш – фуқароларнинг маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ўз манфаатларидан, ривожланишнинг тарихий хусусиятларидан, шунингдек миллий ва маънавий қадриятлардан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиқсан ҳолда ҳал қилиш борасидаги мустақил фаолияти. Бугунги кунда қўплаб давлатларда маҳаллий аҳамиятга молик масалалар сайловлар асосида ёки маҳаллий бошқарув органи сифатида давлат ҳокимияти томонидан тайинланадиган маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан амалга оширилади.

1985 йилнинг 15 октябрда қабул қилинган «Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тўғрисида»ги Европа Хартиясида ҳам маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тизимининг халқаро ҳуқуқий асослари белгиланган. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш – жамоат ишларидан муайян қисмини қонун доирасида ва ўз масъулияти остида ҳамда аҳоли манфаатлари йўлида бошқариш, назорат қилиш борасида маҳаллий ҳамжамиятларнинг ҳуқуқ ва лаёқати демакдир.

Конституциянинг 32-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг жамият ва давлат ишларини бошқаришда иштирок этиш шаклларидан бири ўзини ўзи бошқариш ҳисобланади. Шунингдек, Конституциянинг 105-моддасига асосан шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар раисни (оқсоқолни) сайлайди.

Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелда (янги таҳрирда) қабул қилинган «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг тегишли моддасига биноан фуқаролар шаҳарчаларда, қишлоқларда, овулларда, шунингдек шаҳарлардаги, шаҳарчалардаги, қишлоқлардаги ва овуллардаги маҳаллаларда ўзини ўзи бошқаришга доир ўз конституциявий ҳуқуқини фуқароларнинг сайлов ҳуқуқлари кафолатларига мувофиқ фуқаролар йиғинлари (фуқаролар вакилларининг йиғилишлари) орқали амалга оширади.

Ўзини ўзи бошқариш органлари – фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши ҳуқуқларини амалга ошириш учун ташкил этилган тузилмалар. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари шаҳарчаларда, қишлоқларда, овулларда, шунингдек шаҳарлардаги, шаҳарчалардаги, қишлоқлардаги ва овуллардаги маҳаллаларда ташкил этилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелда (янги таҳрирда) қабул қилинган «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг тегишли моддасига биноан шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар, шунингдек шаҳарлардаги, шаҳарчалардаги, қишлоқлардаги ҳамда овуллардаги маҳаллалар

фуқаролар йиғинлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлариидир. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари тизимиға кирмайди ва қонун ҳужжатлари билан берилган ўз ваколатларини тегишли ҳудуд доирасида амалга оширади.

Бугунги кунда мамлакатимизда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари нафақат жамиятни бошқариш воситаси балки, давлат ва жамиятнинг ижтимоий ҳамкорлиги асосида жойлардаги муаммоларни ҳал қилишнинг муҳим шакли ҳам ҳисобланади.

Шу сабабли фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини илмий жиҳатдан ўрганиш, унинг янги имкониятларини юзага чиқариш, ҳуқуқий муносабатлардаги иштирокини такомиллаштириш муҳим масалалардан биридир. Айниқса бу борада фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролик-ҳуқуқий мақомини ўрганиш, бу борада таклтфлар ишлаб чиқиш долзарб масалалардан биридир.

Ҳуқуқий давлатнинг муҳим белгиларидан, шунингдек, жамият ҳаётининг энг муҳим принципларидан бири қонуннинг устунлиги ҳисобланади. Бу борада мамлакатимизда демократик ислоҳотларни чукурлаштириш бўйича амалга оширилаётган ҳар қандай ислоҳот конституциявий тамойил ва қоидаларга мувофиқ тарзда амалга оширилиши, қонун устуворлиги бош мезон бўлиши зарур. Зоро, Конституция ва қонун устуворлиги ҳамда қонунийлик тамойилларининг сўзсиз таъминланиши инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг муҳим кафолатидир [1]. Бинобарин, демократик ҳуқуқий давлатда қонун билан тартибга солинадиган муносабатларнинг ҳамда фуқаролик-ҳуқуқий шартномаларнинг барча қатнашчилари эса ҳеч бир истисносиз ҳуқуқ нормаларини бузганлиги учун жавобгар бўлади. И.Б.Зокиров тўғри таъкидлаганидек, қонун ва шартномаларнинг асосида эса кўп ҳолларда фуқаролар ва юридик шахслар зиммасига юкланган мажбуриятлар ётади [2, Б. 242].

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлиги билан боғлиқ масаланинг у ёки бу жиҳатлари фуқаровий-ҳуқуқий жавобгарликнинг умумий мазмун-моҳияти [3, Б. 265-269, Б. 138-205] нуқтаи назаридан ўрганилган. Лекин, айнан фуқаролар йиғинларининг фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлиги, шу жумладан шартнома талабларини бузганлик учун жавобгарлик масаласи ягона йўналиш сифатида тадқиқ этилмаган. Бозор муносабатларини тартибга солишда ва бу соҳага доир шартнома мажбуриятларининг бажарилишини таъминлашда эса фуқаровий-ҳуқуқий жавобгарлик асосий восита ҳисобланади [4, 8-б].

Маълумки, «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 33-моддасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўлиши белгиланган [5].

Бу борада М.Бойдадаевнинг нуқтаи-назарига кўра, ўзини ўзи бошқариш ҳақидаги қонунда фуқароларнинг ижобий ва салбий нуқтаи назардан масъулиятлари, жавобгарликлари кўзда тутилган. Унинг моҳияти ҳуқуқий адабиётларда конституциявий ҳуқуқий масъулият, деб белгиланди. Масалан, ижобий масъулият шароитида фуқаро, аҳоли, жамият ва давлат олдида, қонун билан юклатилган вазифаларини тўғри амалга ошириш борасида жавобгарлик ҳис қиласи. Салбий

масъулият шароитида эса, ўз вазифаларини нотўғри бажарганлиги боис ҳуқуқий муносабатлар субъекти учун ноқулай оқибат юзага келиши мумкин [6, Б. 219-220]. Унинг фикрича, қонунда алоҳида модда билан аҳолининг ижобий масъулияти орқали мустақил ҳаракат қилишини тан олиш ва уни кафолатлаш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Ушбу ижобий масъулият баъзи ҳолларда, маҳаллий аҳамиятта молик муаммоларни ҳал қилишда «ўз жавобгарлиги остига олиш» ёки «бажариш масъулиятини ўз бўйнига олиш» кабилар кўринишида ифодаланиши мумкин.

«Салбий жавобгарлик»ни ўзини ўзи бошқариш органлари ва мансабдор шахсларнинг аҳоли олдидаги ишончларини йўқотишлари натижасида юзага келадиган вазиятда, аҳоли олдидаги масъулиятини амалга ошириш тартибининг ифодаси сифатида тушуниш мумкин [6, Б. 220].

Айни пайтда, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги асослари ҳақида сўз юритганда, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг нормаларининг тадбиқ этилиши механизmlарини таҳлил қилиш ўринлидир. Чунончи, бу борада ФКнинг 48-моддаси (Юридик шахснинг жавобгарлиги) ва 78-моддаси (Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари) қоидалари ўртасидаги ўзаро нисбатга эътибор қаратиш жоиз.

Жумладан, ФКнинг 48-моддасига мувофиқ, юридик шахс ўз мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли бутун мол-мулк билан жавоб беради. Бунда мазкур мол-мулк қандай турга ва жамғармага мансублиги, асосий, айланма ёки заҳира воситаси (капитали), кўчар мулкми ёки қўчмас мулкми, пул маблағларида бўлса, нақд пулми ёки нақдсиз шаклдами, қимматли қоғоздами ёки бошқа хўжалик ташкилотларидағи иштирокининг улуши ва ҳоказо эканлигидан қатъий назар, жавоб беради [7, 633 б]. Бундан ташқари, ушбу модданинг учинчи қисмiga биноан, юридик шахс муассиси (иштирокчиси) ёки унинг мол-мулкининг эгаси юридик шахснинг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди, юридик шахс эса муассис (иштирокчи) ёки мулқдорнинг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди, ФҚда ёки юридик шахснинг таъсис ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

ФКнинг 78-моддаси талабларига мувофиқ эса, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари юридик шахс сифатида фуқаролик-хуқуқий муносабатларнинг қатнашчилари бўлиб, фуқаролар йиғинлари яратган ёки сотиб олган мол-мулк уларнинг мулки бўлиб ҳисобланади.

«Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 8-моддасига асосан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимиияти органлари тизимига кирмайди. Демак, давлат фуқаролар йиғинларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Бу борада қонун чиқарувчи орган *биринчидан*, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролик-хуқуқий муносабатларда фуқаролик ҳуқуқининг бошқа субъектлари (фуқаролар, юридик шахслар, давлат) билан тенг шарт-шароитларда иштирок этишини назарда тутган бўлса, *иккинчидан*, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари номидан фуқаролик-хуқуқий муносабатларда фуқаролар йиғинлари кенгашлари ҳамда раислари иштирок этади.

Аммо, эътибор қаратадиган бир жиҳат мавжуд. Жумладан, «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 27-моддасига мувофиқ, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг молиявий асоси ўз маблағларидан, маҳаллий бюджетлар

маблағларидан, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳомийлик хайрияларидан, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа маблағлардан ташкил топади. Шунингдек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари банк ҳисобварағидаги молиявий маблағларини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мустақил тасарруф этади ҳамда ушбу маблағлар олиб қўйилиши мумкин эмас.

Жумладан, маҳаллий бюджетлар маблағлари ҳам фуқаролар йиғинлари фаолияти молиявий асосларининг манбаси бўлиши мумкинлигини инобатга олсақ, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари уларнинг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги ҳолатларида субсидиар ёки солидар жавобгар бўлиши мумкинми? Мазкур ҳолатларда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари «фуқаролар йиғинларининг мулкдори» мақомига эгами?, деган табиий саволлар туғилади.

Назаримизда, юридик шахсларнинг белгиларига (ташкилий бирлик, ўз мулкига ва алоҳида мол-мулкка эга бўлиши, мустақил баланс ва сметага эга бўлиши, ўз мажбуриятлари юзасидан мол-мулки билан мустақил жавобгар бўлиши, ўз номидан мулкий ва шахсий номулкий хуқуқларга эга ҳамда судда даъвогар ва жавобгар бўлиши) эга фуқаролар йиғинларининг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги ҳолатларида давлат ва унинг органлари субсидиар ёки солидар жавобгар бўлиши мумкин эмас. Қолаверса, фуқаролар йиғинлари банк ҳисобварағидаги молиявий маблағларини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мустақил тасарруф этишлари, мулкдор эса фуқаролар йиғинларини ташкил этган аъзолари ҳисобланади.

Бошқача айтганда, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги ҳақида сўз кетганда, унинг номидан иш кўрадиган фуқаролар йиғини кенгаши ва раисининг жавоб бериши, солидар ёки субсидиар жавобгар сифатида фуқаролар йиғинининг аъзолари иштирок этиши мумкинлиги ҳақида сўз юритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Бинобарин, ҳозирги демократик жамият шароитида жавобгарлик принципи эркинлик ва мустақиллик принципларининг мантиқий давомчиси ҳисобланади. Шу билан бирга, ҳозирги демократик давлат фаолияти нуқтаи назаридан қараганда, Ўзбекистонда конституциявий жавобгарликка асосланган ва уни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган яхлит концепция ва механизм мавжуд эмас. Мазкур жавобгарлик фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ҳам, давлат ҳокимияти органларига ҳам бирдай дахлдор ҳисобланади [8, Б. 67-68]. Бу борада жавобгарлик деганда ўзаро алоқада бўлган томонларнинг манфаати ва эркинлигини таъминловчи, жамият ва давлат томонидан кафолатланган муносабатларни тушуниш керак [9, С. 302]. Г.Маликова тўғри таъкидлаганидек, фуқаролар ўзини ўзи бошқарувининг моҳияти маҳаллий даражада ижтимоий ҳокимият манбаи бўлиш, қундалик ҳаётдаги барча масалалар бўйича мустақил қарор қабул қилиш ва унинг оқибати учун шахсан жавобгар бўлиш каби фуқаролик хуқуқларини тан олиш демакдир [8, Б.54].

Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролик-хуқуқий жавобгарлиги ҳақида сўз юритганда, ушбу жавобгарлик зарар етказиш, асоссиз бойлик орттириш, мажбуриятларни бажармаслик ёки лозим даражада бажармаслик оқибатида ҳам вужудга келиши таъкидлаш жоиз. Бу ўринда, фикримизча нафақат фуқаролик-хуқуқий жавобгарлик, балки умуман фуқаролар йиғинлари кенгашлари ва раисларининг жавобгарлиги асосларини (ҳам фуқаролар йиғини аъзолари, ҳам давлат олдидағи жавобгарлигини), жавобгарлик ҳажмини, шунингдек фуқаролар ўзини ўзи

бошқариш органини ташкил этган фуқаролар йиғини аъзоларининг жавобгарлиги доирасини, унинг юзага келиш асослари ва тартиб-таомилларини белгилаш лозим [10, Б. 24]. Бунинг учун «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунига унинг иерархик тузилишини қайта кўриб чиқиш лозимлигини инобатга олган ҳолда, ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ёхуд «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишнинг асосий принциплари тўғрисида»ги маҳсус қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш зарур.

Албатта, ушбу қонунларда юқорида қайд этилган масалалар билан бир қаторда, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг жавобгарлиги турларини, жавобгарлик юзага келиш асосларини ҳамда тегишли масалаларни ҳал этиш тартиби кабиларни белгилаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Ҳолбуки, амалдаги «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунида ҳаволаки нормалар қўплиги, юқорида кўрсатилган масалаларни белгилаб берувчи нормалар йўқлиги барчага маълум. Қолаверса, қонуности хужжатларда эмас, балки парламент орқали қабул қилинадиган қонунларни амалиётга бевосита тадбиқ этишнинг долзарблигини инобатга олиб, уларда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолияти билан боғлиқ барча ижтимоий муносабатларни тартибга солиб турувчи қоидаларни, амалга ошириш механизмларини назарда тутувчи нормаларни белгилаш лозим.

Бундан ташқари, ҳуқуқ, эркинлик ва жавобгарликни қонуности хужжати билан эмас, балки қонун орқали тартибга солиш, шунингдек, юридик жавобгарлик асослари ва чораларини, уларни қўллаш тартибини ҳам бевосита қонунда белгилаш ҳуқуқий давлатнинг асосий талабларидан ҳисобланади. Юридик адабиётларда тўғри таъкидлаганидек, юридик жавобгарлик бу давлат мажбурлови чораси бўлиб, унинг амалга оширилиши жисмоний ва юридик шахслар, ижтимоий муносабатлар бошқа субъектларининг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя этишнинг алоҳида кафолатлари бўлишини тақозо этади [11]. Бошқача айтганда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва унинг органлари, фуқаролар йиғинлари раисларининг юридик жавобгарликлари механизмларининг барча асосий белгилари, ўзига хос хусусиятлари қонун даражасида белгилаб қўйилмоғи зарур.

Алоҳида таъкидлаш жоизки, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг юридик жавобгарлиги билан назарий қарашлар энди шаклланмоқда, шу пайтга қадар юридик фанда уни таснифлаш мезонлари ва жавобгарлик турлари ҳақида аниқ ёндашувлар мавжуд бўлмаган. Албатта, жавобгарлик ҳуқуқ соҳаларига қараб конституциявий, маъмурий, жиноий, фуқаролик, санкцияларнинг характерига қараб ижобий ва салбий, санкцияларнинг йўналишига қараб тартибга солувчи ва муҳофаза қилувчи, инстанциясига қараб аҳоли, давлат ҳамда жисмоний ва юридик шахсларнинг олдидаги жавобгарлик турлари фарқланади.

Мазкур жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда таҳлил қилишга эҳтиёжнинг мавжудлиги ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари юридик жавобгарлигининг предмети ҳақидаги аниқ тасаввурлар назарияда ҳам, қонунчилиқда ҳам тўлақонли ўз аксини топмаганлиги ҳам масаланинг долзарблигини, юридик фан олдида муҳим вазифалар мавжудлигини кўрсатиб беради.

Умуман олганда, асосий мақсади шартномавий мажбуриятларни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик натижасида ёхуд ҳуқуқбузарлик

оқибатида етказилган зарарни мулкий муносабатларнинг иштирокчиларидан ундириш бўлган фуқаролик-хукуқий жавобгарлик масалалари хорижий давлатларда (АҚШ, Германия, Франция, Буюк Британия, Россия каби давлатларда) ҳам етарли даражада тартибга солинмаган [12, С.175-177.]. Назаримизда фуқаролик ҳукуқининг субъектлари, биринчи навбатда оммавий-хукуқий тузилмалар, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фуқаролик-хукуқий жавобгарлигининг механизмлари мазмун-моҳияти умумдемократик қоидаларга асосланиши лозим. Бошқача айтганда, фуқаролик-хукуқий жавобгарликнинг асосий принциплари – фуқаролик-хукуқий муносабатлар иштирокчиларининг тенглиги, мулкнинг дахлсизлиги, шартномалар эркинлиги, етказилган зарарни тўлиқ қоплаш каби принципларга асосланиши зарур.

Бундан ташқари, фуқаровий-хукуқий жавобгарликнинг юзага келиш асослари (қонунга хилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, зарарнинг мавжудлиги, қонунга хилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлик натижасида келиб чиқсан зарап ўртасида сабабли боғланиш бўлиши, қарздорнинг (ёки зарар етказувчининг) айби бўлганлиги) ҳам муҳим аҳамият касб этади. Айни пайтда, юридик адабиётларда тўғри таъкидланганидек, фуқаролик ҳукуқида юридик жавобгарлик шаклларини бир-биридан ажратиш борасида ягона конструкция йўқ бўлиб, хусусан етказилган зарар учун жавобгарлик асослари ва мажбуриятларни бузганлик учун жавобгарлик асослари бир-биридан фарқ қиласи [13, С. 37]. Шунингдек, фуқаровий-хукуқий жавобгарликка тортиш асосларининг таркибий қисми сифатида «жавобгарлик субъектининг мавжуд бўлиши» лозим [14, Б. 75-76].

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг юридик шахс сифатидаги айбина аниқлаш унинг жавобгарлигини белгилашда алоҳида аҳамият касб этади. Яъни бу ўринда айб тўғридан-тўғри фуқаронинг эмас, балки юридик шахснинг айби кўринишига эга. Назаримизда, кўпинча юридик шахс сифатида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг жавобгарлик шартлари ва ҳатто, унинг элементлари, фуқаролар йиғинининг ходимлари ўртасида бўлиниб кетган бўлиши мумкин. Хусусан, амалиётда фуқаролар йиғинининг ходимлари ёки вакиллари шартномавий мажбуриятларни бузишлари (ноқонуний буйруқ, қонунга хилоф шартномани тузиш ёки имзолаш, ижрочига тегишли хабарни ўз вақтида етказмаслик ва ҳоказо) натижасида мулкий муносабатларнинг бошқа иштирокчиларига зарар етказилиши мумкин. Аммо ходим тўғридан-тўғри зарар етказган тақдирда ҳам суд юридик шахсни мулкий жавобгарликдан озод этмайди. Шу билан бирга, бу ўринда жавобгарликка тортишда тўғридан-тўғри зарар етказувчининг эмас, балки юридик шахснинг айби муҳим. Шу билан бирга, «айрим ҳолларда биргалашиб зарар етказган шахсларнинг жавобгарлиги улардан ҳар қайсиларининг айбларига яраша белгиланиши мумкин» [15, Б. 349].

Шу мақсадда, фуқаролар йиғини ходимларининг айби борлиги аниқланган тақдирда ҳам, умумий қоидага биноан, улар ўз мансаб ёки хизмат мажбуриятларини бузганликлари учун жабрланувчи олдида эмас, балки юридик шахс сифатида фуқаролар йиғинининг олдида жавоб берадилар. Бу ўринда фуқаролар йиғинининг ҳам юридик шахс сифатида жавобгарлиги, ҳам унинг ходимларининг жавобгарликлари намоён бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, юридик шахс сифатида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари билан бир қаторда, фуқаролар йиғинлари ходимларининг қонун ҳужжатларида белгиланган вазифаларини бажариш жараёнида етказилган зарар

учун моддий жавобгарлигини тартибга солувчи норматив-хуқуқий хужжат лойиҳасининг ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши соҳада қонун устуворлигини таъминлашда, жавобгарлик масалаларини самарали ҳал этишда долзарб аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Конституция – эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир / Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишлиланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи. — 2017. — 8 дек. (Mirziyoyev Sh.M. Constitution-is the stable basis for further development of our country, as well as our independent and abundant life / Report of the President Shavkat Mirziyoyev on behalf of the 25th ceremonious anniversary of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Khalk suzi. – 2017. – Dec.8).
2. Зокиров И. Б. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик хуқуқи. Умумий қисм. – Т., 1996. (Zokirov I. B. Civil law of the Republic of Uzbekistan. General part. – T., 1996).
3. Зокиров И.Б. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик хуқуқи. (I қисм). – Тошкент: Адолат, 1996. – 265-269-б; Рўзиназаров Ш.Н. Тадбиркорлик фаолиятини хуқуқий тартибга солиш: (қонун хужжатлари ва суд амалиёти масалалари) / Масъул муҳаррир: Ҳ. Раҳмонқулов. – Тошкент: Давлат юридик институти, 2004.; Раҳмонқулов Ҳ. Мажбурият хуқуқи (умумий қоидалар). Дарслик. – Тошкент: ТДЮИ., 2005. (Zokirov I. B. Civil law of the Republic of Uzbekistan. (Part 1) – Tashkent Adolat, 1996. – 265-269-б; Ruzinazarov Sh. N. Legal Regulation of entrepreneurship activity (law and judicial-practice issues) Editor: Kh. Rakhmonkulov. – Tashkent: Tashkent State Law University, 2004.; Rakhmonkulov Kh. Obligation law (general rules). Manual. Tashkent: TSLU., 2005).
4. Шодманов Ф. Ю. Бозор иқтисодиёти шароитида шартнома мажбуриятларини бузганлик учун фуқаролик хуқуқий жавобгарлик муаммолари: юрид. Фанлар доктори ... дис. автореферати. – Тошкент, 2002. (Shodmanov F.Yu. Civil-legal responsibility issues for breaking contract's duty in the market economy period. Doctor of science in law, doctoral dissertation. – Tashkent, 2002).
5. Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелдаги ЎРҚ-350-сонли қонуни билан тасдиқланган янги таҳрирдаги «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2013 й. – № 4. – 96-м. (Law of the Republic of Uzbekistan "On citizens' self-government bodies" in new edition, approved by the Law of the Republic of Uzbekistan on April 22, 2013 No. LRU-350 // Gazette of the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2013 – No. 4. Article 96).
6. Бойдадаев М. Ўзбекистонда хуқуқий давлат ва фуқаролик жамият қурилиши ва бошқарув тизимининг шаклланиши ҳамда такомиллашувининг хуқуқий асослари: юрид. фанлар доктори ... диссертацияси. – Т.: ЎзРси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси, 2001. (Boydadaev M. Legal basis of formation and improvement of the structure and administrative system of the rule of law and civil society in Uzbekistan: doctor of law, doctoral dissertation. - Academy of State and Social Construction under the President of the Republic of Uzbekistan, 2001).

7. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 48-моддасига шарҳлар.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси биринчи қисмига шарҳ. Адлия вазирлиги. – Тошкент, 2010 й. 633 б. (профессионал (малакали) шарҳлар). (Commentaries on the Article 48 of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan. Source: Commentary on the first part of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan. The Ministry of Justice. – Tashkent, 2010. P. 633. (professional (competent) commentaries).

8. Маликова Г.Р. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш институтининг конституциявий (хуқуқий) асосларини такомиллаштириш муаммолари: юрид. фанлар доктори .. диссертацияси. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. (Malikova G.R. Problems of institutionalization of the constitutional (legal) basis of civil self-governance institutions: doctor of law, ... dissertation. - T: Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan Tashkent State Law Institute, 2009).

9. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. – М.: Юридическая литература, 1997. (Atamanchuk G.V. State management theory. – M.: Juridical literature, 1997).

10. Назаров Ш.Н. Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини шакллантиришда жамоат ташкилотларининг роли (назарий ва хуқуқий масалалар): юрид. фан. номз. ... дисс. – Тошкент.: ТДЮИ, 2009. (Nazarov Sh.N. The role of public associations in forming civil society in Uzbekistan (theoretical and legal issues): candidate of law science, dissertation. –Tashkent.: TSLU, 2009).

11. Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности. – М.: Норма, 2009. (Vitruk N.V. General theory of juridical responsibility. –M.: Norma, 2009).

12. Рой А.А. Гражданко-правовая ответственность публично-правовых образований в российском и зарубежном праве (на примере США, Великобритании, Франции и Германии) // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – № 5-6. (Roi. A.A. Civil-legal responsibility for public-law education in Russian and foreign laws (on the example of USA, Great Britain, France and Germany) // International scientific-research magazine. – 2016. – № 5-6).

13. Оқюлов О. Правовой статус интеллектуальной собственности: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. – Т., 2000. (Okyulov O. Legal status of incorporeal right. Doctoral dissertation. Doctor of science in law. – T., 2000).

14. Оқюлов О. Фуқаролик-хуқуқий жавобгарликни қўллаш асослари // Мустақил Ўзбекистон: хуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. – Т., 1999. – № 6. (Okyulov O. Bases for using civil-legal responsibility // Independent Uzbekistan: topical issues of law sciences. – Tashkent, 1999. – № 6).

15. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик хуқуқи. Maxsus қисм. / Ҳ. Р. Раҳмонқулов, И.Б.Зокировларнинг умумий таҳрири остида. – Т., 1999. (Civil law of the Republic of Uzbekistan. Special part. / general edition by Kh. R. Rakhmonkulov and I. B. Zokirov. – T., 1999).